

Nuran Erdoğan KORKMAZ (*)

TANRI'YA BAĞLANMA VE PSİKOLOJİK İYİ OLMA (**)

abstract

Attachment to God and Psychological Well-Being. This study aims to evaluate to the role of the relationship between an individual and God on that person's psychological well-being from the perspective of attachment theory. This study was conducted on 727 people, and an analysis of the results found that self-perception functions as the first predictor variable for psychological well-being. This study also found that a secure attachment to God and a positive God image and self-image correlated with positive psychological well-being, and conversely that an insecure attachment to God, death anxiety, having a relationship with God, and submissive behaviors correlated with a negative psychological well-being. Finally, this study found that secure and insecure attachment to God were undifferentiated in terms of death anxiety, God image, relationship with God, and religious practices.

key words

religion, attachment, God, Allah, psychological well-being, self image.

Giriş

Bağlanma insanların kendileri için önemli gördükleri kişilerle kurdukları güçlü duygusal bağlar olarak tanımlanır. Kuramının temellerini atan John Bowlby, evsiz çocuklar üzerinde yaptığı araştırmalarda, görevliler tarafından beslenip büyütülen çocukların aşırı sıkıntılı ve kaygılı, hatta başarısız oldukları sonucunu elde etmiştir. Bowlby'e göre Psikoanalitik teoriler bu durumu açıklamakta yetersizdir. Dolayısıyla o, bu problemi "Etoloji"den¹ de yardım olarak çözmeye çalışmıştır. Bowlby'e göre bağlanma, yardıma muhtaç olan bebek ya da çocuk için koruyucu bir fonksiyonu yerine getirir. Dolayısıyla bağlanma nesnesinin iki temel fonksiyonu vardır. Birincisi, anne ya da bakım sağlayan kişinin herhangi bir stres ya da tehdit durumunda "*güvenli bir sığınak / haven of safety*" tehlikeden uzak bir çevre yani "*güvenli bir temel / secure base*" sağlamasıdır. Bu çerçevede Bowlby, bağlanmayı güvenli ve güvensiz bağlanma olmak üzere iki kategoride ele almıştır (Bowlby, 1969, 1973, 1980, Kirkpatrick, 1995: 395–415). Bowlby'nin ardından Mary Ainsworth arkadaşları (1978) bağlanma ile ilişkili çalışmaları deneysel araştırmalara dönüştürmüş ve üç farklı bağlanma yapısı tanımlamışlardır: (1) Güvenli/secure, (2) Kaygılı/anxious/ambivalent/resistant (3) Kaçınan/avoidant bağlanma stilleridir (Kirkpatrick, & Shaver, 1990:317). Daha sonra Hazan ve Shaver bağlanma kuramının yetişkinlik dönemindeki romantik ilişkiler için de geçerli olabileceğini göstermişlerdir (Hazan ve Shaver (1987; 1994; Shaver, Hazan ve Bradshaw, 1988). Kim Bartholomew (1990) ise bağlanmaya Bowlby'nin tanımladığı benlik ve başkaları modeline olumluluk ve *olumsuzluk* boyutlarını ekleyerek güvenli (secure), saplantılı (pre-occupied), korkulu (fearful) ve kaçınan/kayıtsız (dismissing) olmak üzere dört farklı bağlanma tarzı tanımlamışlardır (Ayrıntılı bilgi için bkz. Bartholomew & Horowitz, 1991; Sümer, 2006; Sümer ve Güngör, 1999).

1990'dan itibaren bağlanma kuramı aşamalı olarak insan-Tanrı ilişkisine özellikle Hristiyan Tanrı algısı bağlamında birçok araştırma ile incelenmiştir. (Kirkpatrick, 1992, 1994, 1995, 1997, 1998, 1999; Kirkpatrick ve Shaver, 1990, 1992; Rowatt ve Kirkpatrick, 2002). Kirkpatrick'e göre bağlanma kuramı dindarlığın gelişimi ve Tanrı² algısı konularında güçlü bir şema sunabilir (Kirkpatrick, 1992; Kirkpatrick, 2005). Kirkpatrick, 1997'de bireylerin Tanrı'ya bağlanmalarındaki farklılıklara dayanarak, bağlanma ve dindarlığın boyutları konusunda ilişkisel (*Corespondence*) ve Telafi Edici(*Compansational*) iki temel hipotez önermiştir. İlişkisel hipoteze göre çocukluk dönemi bağlanma yapısı ile Tanrı'ya bağlanma arasında direkt bir ilişki olduğu varsayılırken (Granqvist ve Hagekull, 1999; Kirkpatrick, 1997, 1998; Kirkpatrick ve Shaver, 1990, 1992; Beck ve McDonald, 2004) telafi edici hipoteze göre de ilk dönem kurulan güvensiz bağlanma ilişkisi bireyi güvenli bağlanma ilişki arayışına götürür. Buna göre güvensiz bağlanma ilişkisi olan bireyler, ilk dönem anne çocuk ya da bakıcı ilişkisinde meydana gelen bu eksikliklerini Tanrı'ya bağlanarak telafi ederler.

Bağlanma ve din eksenli yapılan çalışmalarda özellikle bağlanma ve Tanrı algısı ve bağlanma ve psikolojik sağlık ya da iyi olma konularına vurgu yapıldığı gözlenir. Bu çerçevede kısaca konuyu şu şekilde ifade edebiliriz. Bilindiği gibi olumlu Tanrı algısına sahip bireylerin Tanrı'yı daha çok "seven, koruyan, merhametli ve bağışlayıcı" gibi olumlu sıfatlarla tanımladıkları; olumsuz Tanrı algısına sahip bireylerin ise "cezalandıran, affetmeyen, intikam alan" gibi olumsuz sıfatlarla nitelediklerini göstermektedir (Bacanlı, 2002; Özdoğan 2005; Yapıcı 2004; Albayrak, 2005; Mehmetoğlu, 2004, 2011, Hayta, 2011). Bağlanma ve Tanrı algısı konusundaki çalışmalara bakıldığında da benzer sonuçlara rastlandığı söylenebilir. Örneğin, Tanrı'ya bağlanma tarzlarının Tanrı algısından daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Ellison, 2010). Başka bir araştırmada da sosyalleşme (*social desirability*), içsel dindarlık, Ortodoks dindarlığı (*dctrinal orthodoxy*) ve seven Tanrı algısının, Tanrı'ya kaygılı bağlanma ve nevroitik bozuklukla belirgin bir ilişki içinde olduğu, kaçınan Tanrı'ya bağlanmanın da ölüm duygusu ve bu duyguyu kabullenme ile negatif bir ilişki içinde olduğu görülmüştür (Kirkpatrick ve Rowatt, 2002).

Tanrıya bağlanma ve psikolojik iyi olma ya da sağlık ilişkisi de üzerinde yoğunluklu olarak durulan konular arasındadır. Araştırmacılar, herhangi bir bireyin "Tanrı beni koruyor." şeklinde bir inanca sahip olmasının kişi üzerinde koruyucu ve rahatlatıcı bir etkiye sahip olacağını belirtmektedirler (Flannelly ve Arkadaşları, 2008:2, 13, 14, 15). Dinin sağlığın korunması ve iyileştirilmesinde fonksiyonu olduğuna yönelik yapılan araştırmalarda³ önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin din duygusunun ya da dini inancın, bireyi tehdit eden problem ve zorluklara karşı güven ve koruma duygusu sağladığı (Bradshaw, Ellison ve Marcum, 2010), kişilerarası ilişkiler, stresle başa çıkma, özsaygı ve yalnızlıkla baş etmede etkili olabileceği, (Kirkpatrick, 2005) ölüm sonrası yaşama inanma ile kaygı, depresyon, obsesif kompulsif bozukluklar, paranoya, fobik bozukluk ve somatizasyon arasında belirgin derecede negatif bir ilişki olduğu gözlenmiştir (Flannelly, Ellison, Kathleen, Koenig ve Karuse, 2006).

Tanrı'ya bağlanma tarzları ile psikolojik iyi olma arasında da benzer sonuçların olduğu gözlenmiştir. Buna göre Tanrı'ya güvenli bağlanmanın düşük düzeyde depresif semptomlar, kaygı, stres, düşmanlık, duygusal tükenmişlik ve yüksek düzeyde yaşam memnuniyeti, özgüven ve diğer pozitif psikolojik verilerle ilişkili olduğu; Tanrı'ya güvensiz bağlanmanın da yüksek düzeyde psikolojik semptomlarla ilişkili olduğu görülmüştür (Aktaran Calvert, 2010: 56). Yetişkin örneklem üzerinde yapılan bir araştırmada, Tanrı'ya güvenli ve kaygılı bağlanmanın stres duyguları ile ilişkili sonuçlar verdiği; Tanrı ile kurulan yakın iletişimin stres düzeyi ile pozitif yönde ilişkili olduğu görülmüştür. Ayrıca bu araştırmada, güvenli bağlanmanın stresle negatif ilişkisi, kaygılı bağlanmanın ise stresle pozitif ilişkisi gözlenmiştir (Bradshaw, Ellison ve Marcum, 2010: 16–17). Kirkpatrick ve Shaver'ın (1990) yaptıkları araştırmada da Tanrı'ya gü-

venli bağlanan bireylerin verdikleri yanıtların farklı açılardan zihinsel ve fiziksel sağlıkla ilişkili olduğu görülmüştür. Görüldüğü gibi din duygusu ve Tanrı algısı ile ilişkili yapılan çalışmalar, dinin insan psikolojisi ya da psikolojik iyi olma açısından önemli etkilerinin olduğunu göstermektedir. İşte bu çalışmada bağlanma kuramı çerçevesinde insan-Tanrı ilişkisi ve psikolojik iyi olma hali arasındaki ilişkiler değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Yöntem

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Ankara ve Gazi Üniversitesinden Fen Edebiyat Fakültesi, Mühendislik, İlahiyat, İktisadi İdari Bilimler ve Eğitim Bilimleri fakültelerinde okumakta olan gönüllü genç yetişkinler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini 17–41 yaş arasında 466 kadın (%64.1), 260 erkek (%34.8) toplam 727 kişiden oluşmuştur. Bir kişi cinsiyetini belirtmemiştir. Örneklemin yaş ortalaması 20.5'tir.

Tablo 1: Örneklemin Demografik Özelliklere Göre Frekans Dağılımı

Değişken	Sayı	%
Cinsiyet		
Kadın	466	64.1
Erkek	260	35.8
Eğitim		
İlköğretim	1	.1
Lise	22	3.2
Üniversite	704	96.8
Annenin Eğitim Durumu		
Okuma yazma yok& ilköğretim	348	48.1
Orta öğretim	236	38.6
Üniversite ve üstü	140	19.3

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın hipotezlerini sınamak amacı ile Demografik Bilgi Formu, Tanrı ile ilişkiler- Dinî uygulamalar- Ana dilde dinî uygulamalara yönelik üç adet Index, Allah'a Bağlanma Ölçeği (ABÖ), Tanrı Algısı Ölçeği (TA), Sosyal Karşılaştırma Ölçeği (SKÖ), Boyun Eğicilik ölçeği (BEÖ), Ölüm Kaygısı Ölçeği (DAS) ve Psikolojik İyilik Hali Ölçeği (PiHÖ) kullanılmıştır.

Demografik Bilgi Formu

Bu form ile bireylerin çeşitli sosyodemografik bilgilerinin elde edilmesi amaçlanmıştır. Yaş, cinsiyet, ekonomik durum, eğitim düzeyi, anne ve babanın eğitim düzeyi, kendilik algısı, dinî yaşamın farklı görünüşleri ile ilgili sorular, Tanrı inancı düzeyi ve Tanrı ile kurulan bağı sorgulayan 39 sorudan oluşmaktadır. Araştırmada Tanrı ile ilişkiler, dini uygulamalar ve Ana dilde dini uygulamalar değişkenleri kullanılmıştır. Bu değişkenleri elde etmek için ilişkili sorular toplanarak bir indeks haline getirilmiştir.

Tanrı Algısı Ölçeği (TAÖ)

Bireylerin Tanrı'ya yönelik atıflarını belirlemek üzere Güler (2008) tarafından geliştirilen Tanrı Algısı Ölçeği (TA) kullanılmıştır. Ölçek 22 maddeden oluşmaktadır ve seçenekler 5'li Likert tipi olarak hazırlanmıştır. 536 yetişkin örneklem üzerinde yapılan güvenirlik analizinde TA'nın Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı $\alpha = ,83$ bulunmuştur. Ölçek olumlu Tanrı imgesini gösteren "Seven Tanrı, "Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular" ve olumsuz Tanrı imgesini gösteren "Uzak/ Umursamaz Tanrı, Korkutan ve Cezalandıran Tanrı ve Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular" olmak üzere beş faktörden oluşmaktadır. Ölçeğin toplam puanı hesaplanırken 2, 3, 7, 8, 10, 14, 15, 16, 18, 21 numaralı maddeler ters puanlanmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puanlar bireyin olumlu (seven/ sevgi yönelimli) bir Tanrı algısına; düşük puanlar ise olumsuz (cezalandıran/ korku yönelimli) bir Tanrı algısına sahip olduğunu gösterir. (Güler 2007: 123-133. Aydın, 2011: 94-95). Bu çalışmamızda elde edilen güvenirlik katsayısı $\alpha = ,87$ 'dir.

Sosyal Karşılaştırma Ölçeği (SKÖ)

Özgün adı Social Comparison Scale olan ve P. Gilbert, S. Allan ve D. Trent (5 maddelik form) (1991); N. H. Şahin, N. Şahin (6 maddelik) ve N. H. Şahin & A. Durak ve N. Şahin (18 maddelik form) (1993) tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçekte kişilerin başkaları ile karşılaştırıldığında kendilerini çeşitli boyutlarda nasıl gördüklerine ilişkin algıları içerir SKÖ olumlu ve olumsuz iki kutup halinde sunulmuş ve 18 maddeden oluşmuş, her maddesi 1-6 arası puan alan Likert tipinde bir ölçektir. Ölçekten alınan puanlar 18 ile 108 arasında değişmekte olup yüksek puanlar olumlu kendilik algısını, düşük puanlar ise olumsuz kendilik algısını göstermektedir. Ölçeğin 501 denek üzerinde yapılan güvenirlik çalışmasında Cronbach Alfa.87 bulunmuştur (Savaşır ve Şahin, 1997: 110-111). Bu çalışmamızda elde edilen güvenirlik katsayısı $\alpha = ,92$ 'dir.

Boyun Eğici Davranışlar Ölçeği (BEDÖ)

Orijinali P. Gilbert ve S. Allan (1994) tarafından geliştirilen Submissive Acts Scale (SAS), Şahin ve Şahin (1992) tarafından Türkçeye uyarlanmış olup depres-

yonla ilgili boyun eğici sosyal davranışları değerlendiren 16 maddeden oluşan, bireyin kendi kendine uygulayabileceği bir ölçektir. Ölçek hem ergen, hem de yetişkinlere uygulanabilmekte olup her maddede sözü edilen davranışların kişiyi ne kadar iyi tanımladığı sorulmaktadır. Ölçekten alınan puanların yüksekliği, daha fazla boyun eğici davranışa işaret etmektedir. Ölçeğin .89 olan Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı belirlenmiştir (Öner, 2006). Bu çalışmamızda elde edilen güvenilirlik katsayısı $\alpha = ,78$ 'dir.

Ölüm Kaygısı Ölçeği (ÖKÖ)

Özgün adı *Death Anxiety Scale (DAS)* olan Ölüm Kaygısı Ölçeği Templer (1970) tarafından geliştirilmiştir. İlk olarak Türkiye'de Şenol (1989) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılmıştır. Maddeler 1–5 arasında, 5'li Likert tipi puanlama esasına göre değerlendirilir. 15 maddeden oluşan bu ölçeğin puan aralığı 0–15 arasında olup, puanlar bu aralıkta yükseldikçe ölüm kaygısı açısından da yükselme olduğu şeklinde yorumlama yapılır. Bu aralıkta, ortalama puan olan 7 ve yukarısı değerlerde toplam puan alan kişilerin ölüm kaygısının yüksek olduğu şeklinde değerlendirilir. Bu çalışmamızda elde edilen güvenilirlik katsayısı $\alpha = ,81$ 'dir.

Psikolojik İyilik Hali Ölçeği (PIHÖ)

Ryff (1989) tarafından geliştirilen Psikolojik İyilik Hali Ölçeği özerklik (autonomy), çevresel yeterlik (environmental mastery), kişisel gelişim (personal growth), diğerleri ile pozitif ilişki (positive relations with others), yaşamın amacı (purpose in life) ve kendini kabullenme (self-acceptance) olmak üzere altı alt boyutu olan bir ölçektir. Ölçeğin orijinalinde her bir boyut 20 madde ile ölçülmekte iken her bir boyuttan üç madde alınarak (Ryff & Keyes, 1995) toplam 18 maddeden oluşan bir ölçektir. Ölçek Türkçe'ye İmamoğlu (2004) tarafından uyarlanmıştır. Ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı .79 olarak bulunmuştur (İmamoğlu, 2004). Bu çalışmamızda elde edilen güvenilirlik katsayısı $\alpha = ,73$ 'tür.

Tanrı'ya Bağlanma Ölçeği (TBÖ)⁴

Tanrı'ya Bağlanma Ölçeği (TBÖ) 24 maddeden oluşan 5'li Likert tipi derecelendirme ölçeğidir. Ölçeğin Tanrı'ya güvenli bağlanma ve Tanrı'ya güvensiz (kaygılı) bağlanma olmak üzere iki boyutu vardır. 1. alt ölçekten alınacak yüksek puanlar, Tanrı'ya güvenli bağlanmayı, 2. alt ölçekten alınacak yüksek puanlar ise Tanrı'ya güvensiz (kaygılı) bağlanmayı ölçmektedir. Ölçekte 16 ve 24'üncü maddeler ters kodlanmaktadır. Toplam 465 yetişkin örneklem üzerinde yapılan güvenilirlik analizinde TBÖ'nin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı Tanrı'ya güvenli bağlanma boyutu için .92, Tanrı'ya kaygılı bağlanma boyutu için .88

bulunmuştur. Toplam 727 genç yetişkin örneklem üzerinde yapılan güvenilirlik analizinde TBÖ'nin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı Tanrı'ya güvenli bağlanma boyutu için .95, Tanrı'ya kaygılı bağlanma boyutu için .90 bulunmuştur (Korkmaz, 2012). Tanrı'ya güvenli bağlanma alt boyutu için alınacak en yüksek puan 55 en düşük puan 11'dir. 2. alt ölçek olan Tanrı'ya güvensiz (kaygılı) bağlanma alt boyutu için alınacak en yüksek puan 65, en düşük puan 13'tür.

İşlem

2011 Ekim- Kasım ayları arasında toplam 800 anket çoğaltılmış, eksiksiz doldurulan 727 anket formu değerlendirilmiştir. Ölçeklerin uygulanması yaklaşık 20-25 sürmektedir. Araştırmanın hipotezlerini sınamak için veri toplama araçlarından elde edilen veriler SPSS 17.0 istatistik paket programı ile analiz edilmiştir. Farklı grupların ölçeklerden aldıkları puanların ortalamaları açısından karşılaştırılması için Varyans Analizi, değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Tekniği ve psikolojik iyi oluş halini yordayan değişkenleri belirlemek için de aşamalı (Stepwise) regresyon analizi uygulanmıştır.

Bu çalışmada "Bağlanma, İnsan Tanrı ilişkisi ve Psikolojik İyi Olma" arasındaki değişkenler ele alınmıştır. Bunun için öncelikle psikolojik iyilik hali üzerinde etkisi olabilecek birkaç değişkenin rolü değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede ele alınabilecek araştırma soruları şunlardır.

1. Tanrı'ya bağlanma tarzları ile Tanrı algısı, Tanrı ile ilişkiler, kendilik algısı, ölüm kaygısı, boyun eğcilik ve psikolojik iyi olma hali arasında bir ilişki var mıdır?

2. Psikolojik iyi olma halini hangi değişkenler yordamaktadır?

Bulgular⁵

Tablo 1'de görüldüğü üzere, Psikolojik iyi oluş hali ile Tanrı'ya güvenli bağlanma, Tanrı algısı, ve kendilik algısı arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler (sırasıyla: $r:12, p<.01$; $r:21, p<.01$; $r:38, p<.01$) ve ölüm kaygısı, Tanrı'ya kaygılı bağlanma, Tanrı ile ilişkiler ve boyun eğcilik arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler (sırasıyla: $r: -10$; $r:-11$; $r:-17$; $r:-28$) gözlenmiştir.

Tablo 2: Psikolojik İyi Olma ile Diğer Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar⁶

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Dinî Uygulamalar	-								
2. Anadilde Dinî Uygulamalar	.26**	-							
3. Tanrıyla İlişkiler	-.72**	-.20**	-						
4. Ölüm Kaygısı	.13**	.27**	-.10*	-					
5. Tanrı Algısı	.68**	.18**	-.78**	.09*	-				
6. Tanrı'ya Güvenli Bağlanma	.78**	.27**	-.77**	.22**	.80**	-			
7. Tanrı'ya Kaygılı Bağlanma	.58**	.21**	-.41**	.32**	.39**	.70**	-		
8. Boyun eğicilik	.15**	.02	-.06	.17**	.06	.17**	.29**	-	
9. Kendilik Algısı	.07	-.01	-.06	-.12**	.11**	.05	-.08	-.27**	-
10. Psikolojik İyi Oluş	.07	.07	-.17**	-.10*	.21**	.12**	-.11**	-.28**	.38**

** $p < 0.01$ * $p < 0.05$

Tablo 3: Psikolojik İyi Olma Halini Yordayan Değişkenler

	R^2	$R^2_{değ.}$	$F_{değ.}$	p	β	t
1. Blok	.02	.02	6.82	.001		
Cinsiyet					-.12	-3.17**
Annenin Eğitim Durumu					.07	1.74
2. Blok	.03	.01	2.67	.070		
Dinî Uygulamalar					-.07	-1.16
Anadilde Dinî Uygulamalar					.06	1.62
3. Blok	.05	.02	14.34	.000		
Tanrı'yla İlişkiler					-.03	-0.49
4. Blok	.08	.02	16.11	.000		
Ölüm Kaygısı					-.07	-1.65
5. Blok	.10	.02	14.38	.000		
Tanrı Algısı					.14	1.96*
6. Blok	.13	.03	9.85	.000		
Allah'a Güvenli Bağlanma					.18	1.98*
Allah'a Kaygılı Bağlanma					-.17	-2.94**
7. Blok	.18	.05	38.35	.000		
Boyun eğicilik					-.17	-4.36***
8. Blok	.26	.08	60.25	.000		
Kendilik Algısı					.29	7.76***

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Psikolojik İyi oluş Halini yordayan değişkenleri belirlemek amacıyla, yordayıcı değişkenler olarak regresyon denkleminde ilk etapta demografik değişkenlerden (cinsiyet ve annenin eğitim düzeyi), ikinci aşamada dinî uygulamalar, anadilde dinî uygulamalar, üçüncü aşamada Tanrı'yla ilişkiler, dördüncü aşamada ölüm kaygısı, beşinci aşamada Tanrı algısı, altıncı aşamada Allah'a bağlanma yönelimleri (Allah'a güvenli ve kaygılı bağlanma), yedinci aşamada boyun eğicilik ve son aşama olan sekizinci aşamada ise kendilik algısı ayrı bloklar halinde alınmıştır. Psikolojik iyi oluş halini yordayan değişkenlere ilişkin aşamalı regresyon analizi sonuçları tablo 2'de verilmiştir. Tablo'da görüldüğü gibi Psikolojik İyi oluş Halini yordayan değişkenler cinsiyet, Tanrı algısı, Allah'a bağlanma yönelimleri (Allah'a güvenli ve kaygılı bağlanma), boyun eğicilik ve kendilik algısı olarak çıkmıştır. Bütün bu değişkenler hep birlikte, toplam varyansın .26'sını açıklamaktadır. En büyük katkıyı kendilik algısı sağlamaktadır ($\beta = .29$). Daha sonra sırasıyla, Allah'a güvenli bağlanma ($\beta = .18$), Allah'a kaygılı bağlanma ($\beta = -.17$), boyun eğicilik ($\beta = -.17$), cinsiyet ($\beta = -.12$) ve Tanrı Algısı ($\beta = -.14$) yordamaya anlamlı katkılar yapan değişkenler olarak karşımıza çıkmaktadır (Tablo 2).

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada bağlanma kuramı, insanın yaratıcı ile kurduğu iletişimi ve bunun psikolojik iyi olma ile olan ilişkisi çerçevesinde incelenmiştir. Araştırma sonuçları⁷ psikolojik iyi olma ile ilişkili bulgular çerçevesinde aşağıda tartışılmıştır.

Araştırmamızda üzerinde durduğumuz temel konu Tanrı'ya bağlanma ve psikolojik iyi oluş hali arasındaki ilişkidir. Buna yönelik çıkan sonuçlara bakıldığında da psikolojik iyi olmayı yordayan değişkenlerin cinsiyet, Tanrı algısı, Tanrıya bağlanma yönelimleri (güvenli ve kaygılı), boyun eğicilik ve kendilik algısı olduğu gözlenmiştir. Psikolojik iyi oluş halini yordama gücü en yüksek olan değişken kendilik algısı daha sonra sırasıyla, Tanrı'ya güvenli kaygılı bağlanma, boyun eğicilik, cinsiyet ve Tanrı algısıdır. İlk sırada yordayıcı olarak karşımıza 'kendilik algısı' değişkeni çıkmıştır. Buna göre kendilik algısının özel bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bilindiği gibi kendilik algısı ya da bilinci, kişinin "ben kimim" sorusuna çok boyutlu bir şekilde verdiği yanıtı içerir. Dolayısıyla kendilik algısı özerklik, çevre ile ilişkilerde hakimiyet kurma, kişisel gelişim, diğerleri ile olumlu ilişkiler kurma, yaşamdaki amaçlar ve kendini kabul etme olmak üzere çok boyutlu bir yapıdır (Ryff, 1989). Bu özelliklere sahip olan yani olumlu kendilik algısına sahip bireylerin karşılaştıkları koşullarla sağlıklı bir şekilde baş edebildikleri, buna karşın olumsuz kendilik algısına sahip bireylerin baş etme düzeylerinin düşük olduğu birçok araştırma bulguları ile desteklenmektedir (Baumeister ve ark, 2003; Çuhadaroğlu, 1994; Şahin, Batıgün ve Koç, 2011:18; Şahin, Batıgün, Uzun, 2011:107-113; Baldwin, Keelan, 1999; Şahin ve Yaka, 2010:68,73).

Psikolojik iyi olma ile ilişkili korelasyon analizi sonuçlarına baktığımızda ise kendilik algısının öncelikli unsur olarak belirginleşmesinin burada da desteklendiğini söyleyebiliriz. Araştırmada psikolojik iyi olma hali ile Tanrı'ya güvenli bağlanma, Tanrı algısı, Tanrı ile ilişkiler ve kendilik algısı arasında pozitif ilişkiler gözlenmiştir. Diğer taraftan Tanrı'ya kaygılı bağlanma, ölüm kaygısı ve boyun eğcilik ile psikolojik iyi olma arasında negatif ilişki çıkması, bu değişkenlerin psikolojik iyi olma ya da sağlık üzerinde olumsuz bir ilişki gösterdiği şeklinde yorumlanabilir. Ki bu sonuç kendilik algısı ile olumlu Tanrı algısı arasında pozitif; ölüm kaygısı ve boyun eğcilik arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler göstermesi ile bu araştırma sonuçlarıyla da desteklenmiştir. Bu durum kendilik algısı yükseldikçe Tanrı algısı puanlarının da yükseldiği yani olumlu Tanrı algısına doğru bir yönelimin olduğu ya da kendilik algısının düşmesinin olumsuz Tanrı algısı puanlarını yükselttiği şeklinde yorumlanabilir. Bu sonuç Anadolu bilgelerinin öğretisinde özellikle de Yunus Emre'nin "ilim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir, sen kendini bilmezsen, bu nice okumaktır" ve Mevlana'nın "Her ne ararsan kendinde ara" dizelerinde açıkça görülebilir. Bu konuda Özdoğan (2010:21-24) kendimizi bildiğimizde içimizdeki gücün farkına vardığımızı, insanın kendi düşüncesinden başka hiçbir şeyin kişiyi sınırlayamadığını ve bu sayede evrende bir ve özgün olduğumuzun farkına varabileceğimizi belirtir. Kısacası ilk bilme bilmiş kişinin kendini bilmesidir. Bireyin kendinde başlayan bu süreç bireyi geliştirir, zenginleştirir ve böylelikle bireyin kendisiyle, çevresiyle ve Tanrı ile ilişkisi sağlık bir zeminde ilerleyebilir yorumunu yapabiliriz.

Diğer taraftan kendilik algısı ile ölüm kaygısı ve boyun eğcilik arasında çıkan negatif ilişki de kendilik algısının önemini bir kez daha vurgulandığı söylenebilir. Bu ilişkiye göre kendilik algısı yükseldikçe ölüm kaygısı ve boyun eğciliğin azaldığı ya da kendilik algısı düştükçe ölüm kaygısı ve boyun eğciliğin yükseldiği söylenebilir. Bu sonuç, kendilik algısının olumsuz bir algı olan ölüm kaygısı ve boyun eğciliğe olan ilişkisi açısından tutarlı olduğu söylenebilir. Aynı şekilde olumlu kendilik algısı ile boyun eğciliğin birbiri ile çeliştiği ve kendilik algısının yükselmesinin boyun eğici davranışları azalttığı şeklinde ifade edilebilir. Ayrıca bu sonuç kendilik algısı yüksek olan bir bireyin geliştirmiş olduğu bu bakış açısını ölüme ilişkin algısına da yansıttığı ve ölümlü anlamlandırmasına katkı sağladığı şeklinde düşünülebilir. Dolayısıyla yüksek benlik ya da kendilik algısına sahip kişilerde Tanrı algılarının da daha olumlu olduğu, boyun eğcilik düzeylerinin düşük olduğu bunun bir sonucu olarak da ölüm kaygılarının azaldığı yorumu yapılabilir.

Tanrı'ya güvenli bağlanma yönelimi psikolojik iyi olmayı ikinci yordayıcı olarak karşımıza çıkartmaktadır. Buna göre Tanrı'yla güvenli ya da olumlu bir bağın psikolojik iyi olmayı desteklediğini ve aynı şekilde güvenli bağlananların olumlu Tanrı algısı geliştirdiklerini söyleyebiliriz. Bilindiği gibi güven ilişkisinde duygusal ve zihinsel anlamda teslimiyet duygusunun yaşanması bunun da zi-

hinsel ve ruhsal bir rahatlamaya neden olması beklenir⁸. Ki buna ilişkin literatürdeki sonuçlara baktığımızda yaratıcı ile kurulan güvenli bağlanma ilişkisinin psikolojik iyi olma üzerinde olumlu sonuçlar verdiğini birçok araştırma ile desteklendiğini görebiliriz (Hertel ve Donahue, 1995; Granqvist ve Hagekull, 2003;; Kirkpatrick, 2004; Kirkpatrick ve Rowatt, 2002; Granqvist, 1998; Kirkpatrick ve Shaver, 1990; Granqvist ve Hagekull, 1999 (her iki hipotez); Kirkpatrick ve Shaver, 1992; Kirkpatrick, 1998). Ayrıca çıkan bu sonuçların korelasyon analizi sonuçları ile de desteklendiği gözlenmiştir. Şöyle ki; Allah'a güvenli bağlanma ile ölüm kaygısı, anadilde dinî uygulamalar, genel dinî uygulamalar, Tanrı'yla ilişkiler ve Tanrı algısı arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler gözlenmiştir. Allah'la kurulan güvenli bir bağın dinî uygulamalar (ana dilde dinî uygulamalar dahil), Tanrı algısı ve Tanrı ile ilişkileri destekliyor olmasının tutarlı olduğunu söyleyebiliriz. Fakat diğer taraftan ölüm kaygısının arttırması ise Tanrı'yla kurulan güven ilişkisinin bireylerin ölüme ilişkin kaygılarını azaltmadığı şeklinde yorumlanabilir. Bu sonuç dinî uygulamalar, Tanrı algısı, Tanrı ile ilişkilerde olduğu gibi Tanrı ile kurulan bu güven ilişkisinin de ölümü hatırlattığı, kaygı düzeyini canlı tuttuğu şeklinde yorumlanabilir. Bu bulguların yaratıcı ile kurulan güvenli bir bağın ölüm kaygısını azaltabileceğine yönelik genel kanının aksine bir sonuç olduğu belirtilmelidir. Örneğin kaçınan Tanrı'ya bağlanma yöneliminin ölüm duygusu ve bu duyguyu kabullenme ile negatif bir ilişki içinde olduğu, (Kirkpatrick ve Rowatt, 2002) aynı şekilde kilise programlarını düzenli takip eden 130 kişi üzerinde yapılan araştırma bulgularına göre de Tanrı'nın varlığına ve ölümden sonra yaşama inanma ile ölüm kaygısı arasında negatif, ölümü kabullenme ile pozitif ilişki gözlenmiştir (Harding, Flannelly, Weaver, ve Costa, 2005:253–261; Hökelekli, 1992(a b); Erdoğan ve Özkan, 2007: 171–179). Diğer taraftan Temples and Dotson'un (1970) yaptıkları çalışmaya göre ise din ve ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir. Aynı şekilde konuyu dinî uygulamalar açısından ele aldığımızda ise Tanrı'yla kurulan güvenli bir bağın olumlu Tanrı algısı ve Tanrı ile kurulan ilişkileri desteklemesi dolayısıyla zihin ve duygu açısından yaşanan bu durumun da dinî uygulamaları (ana dilde dinî uygulamalar dahil) beraberinde getirmesi şeklinde yorumlanabilir.

Diğer taraftan Tanrı'ya kaygılı bağlanmanın psikolojik iyi oluş halini üçüncü sırada yordama etkisi bulunmuştur. Yalnız yordamanın yönü negatiftir ki bu sonuç anlamlıdır. Yani bunun anlamı birey Tanrıya kaygılı değil güvenli bağlanıyorsa psikolojik sağlığının desteklendiği söylenebilir. Yukarıdaki Tanrıya güvenli bağlanma ile ilişkili literatürün burada da geçerli olduğu söylenebilir. Ayrıca bu literatüre ek olarak Calvert'in araştırmasında da (2010), Tanrı ile yakın ve güvenli olan ilişkinin psikolojik sağlıkla pozitif ilişkisi olduğu uzak ve reddedici ilişkinin psikolojik sağlıkla negatif ilişkili olduğu gözlenmiştir. Bu araştırmalar çerçevesinde de yaratıcı ile kurulan güven ilişkisinin psikolojik iyi olmayı desteklediği güvensiz (kaygılı-kaçınan-saplantılı) ilişkinin ise psikolojik iyi olma ile

olumsuz yönde ilişki içerisinde olduğunu söyleyebiliriz. Ki bu birçok araştırma verisi ile desteklenmiştir (Hertel ve Donahue, 1995; Granqvist, 1998; Granqvist ve Hagekull, 1999, 2003; Kirkpatrick, 2004; Kirkpatrick ve Rowatt, 2002).

. Ayrıca burada çıkan sonuçları korelasyon ilişkisinde çıkan sonuçlarla karşılaştırabiliriz. Buna göre Tanrı'ya kaygılı bağlanma ile dinî uygulamalar (ana dilde dinî uygulamalar dahil), ölüm kaygısı, Tanrı ile ilişkiler ve Tanrı algısı arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler gözlenmiştir. Dolayısıyla Tanrı'ya kaygılı bağlanma puanları yükseldikçe dinî uygulamalar (ana dilde dinî uygulamalar dahil) ölüm kaygısı, Tanrı algısı ve Tanrı'ya güvenli bağlanma puanlarının da yükseldiği ya da tam tersi şeklinde düştüğü söylenebilir. Yukarıda Tanrı'ya güvenli bağlanma ile ilişkili sonuçların burada kaygılı bağlanma ile tekrarlandığını söyleyebiliriz. Yani Tanrı'yla kurulan güven ya da kaygı ilişkisinin değişkenlere göre ayrışmadığı hatta bir çok yerde aynı sonuçları vererek birleştiğini söyleyebiliriz. Bu sonuç bize bireylerin Tanrı ile ilişkilerinin tam anlamıyla güven ya da kaygı olarak tamamen birbirinden ayrışabilen yapılardan bahsedilemeyeceği yorumunu yapabiliriz. Bilindiği gibi bireyler yaratıcı ile ilişkilerini ve bununla bağlantılı olarak şekillenen dini katılımlarını güven ilişkisinden besleyebildikleri gibi yaratıcı ile kurdukları kaygı ve korku ilişkisinden destek alarak da şekillendirebilirler. Ayrıca bu sonuç dini yaşamla ilişkili en derin ve öncelikli konulardan biri olan Tanrıya bağlanmayı içermesi açısından ve insan unsurunun değişen, dönüşen ve kompleks bir yapısının olması açısından da değerlendirilebilir. Bunun yansırı bu durum araştırmanın uygulama kısmında da belirtildiği gibi ölçme aracından kaynaklanan bir sorun olarak da algılanabilir.

Dördüncü olarak psikolojik iyi oluş halini boyun eğiciliğin yordayıcı gücü olduğu bulunmuştur. Tanrı'ya kaygılı bağlanma ilişkisinde olduğu gibi boyun eğcilik ve psikolojik iyi olma hali arasında negatif yönde yordama ilişkisi söz konusudur. Bu da boyun eğcilik düştükçe psikolojik iyi olma halinin desteklediği anlamını taşımaktadır. Araştırmamızdaki bu sonuç literatürle de tutarlı görünmektedir. Bilindiği gibi boyun eğcilik (*submissiveness/obedience*) diğerlerinin kurallarına boyun eğmeye eğilimli olma ya da uyma davranışı ya da kişinin değer yargılarını, kanılarını, düşüncelerini otoritenin gösterdiği yönde değiştirmesi ve boyun eğen kişinin bu davranışı istemese bile yerine getirmesi olarak tanımlanır (VanderBos, 2006:904; Selçuk, 2000:154). Bu tanımdan hareketle araştırma sonuçlarına baktığımızda boyun eğiciliğin çocukluk ve yetişkinlik dönemlerinde incelendiği bir araştırmada boyun eğici davranışların korkuya dayandığı (Gilbert ve ark, 2003), bireylerin atılganlıklarını engellediği ve depresyonun anlamlı bir yordayıcısı olduğu vurgulanmıştır (Şahin ve Şahin, 1992; Gilbert, 2000; Gilbert ve ark., 2003). Başka bir araştırmada da boyun eğici davranışlarla depresyon arasında ilişki olduğu görülmüştür (O'Connor ve ark., 2002). Ayrıca kültürün boyun eğici davranışları desteklediği, olumlu düşünceler yükseldikçe boyun eğici davranışların düştüğü ve psikolojik sağlığın yükseldiği vurgulanmıştır (Türküm,

2005). Obez ve normal örneklem gurup üzerinde yapılan bir araştırmaya göre ise otomatik düşüncelerle boyun eğici davranışlar arasında ilişki bulunmamıştır (Odacı, 2007: 412–413). Akademik başarı ve boyun eğici davranışlar arasındaki ilişkinin ele alındığı araştırmalarda da anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin lise son sınıf öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmaya göre aile ve öğretmen desteği, boyun eğici davranışlar ve sınav kaygısının akademik başarıyı yordadığı bulunmuştur (Yıldırım ve Ergene, 2003: 229–232). Görüldüğü gibi bu araştırma sonuçları mevcut araştırma sonuçlarını desteklemektedir. Aynı zamanda yapılan korelasyon analizi sonucunda da boyun eğicilik ile dinî uygulamalar, ölüm kaygısı, Tanrı'ya güvenli ve kaygılı bağlanma arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler gözlenmiştir. Buna göre boyun eğicilik puanları yükseldikçe dinî uygulamalar, ölüm kaygısı ve Tanrı'ya güvenli ve kaygılı bağlanma yönelimlerinin arttığı ya da tam tersi şekilde boyun eğicilik puanları düştükçe dinî uygulamalar, ölüm kaygısı, Tanrı'ya güvenli ve kaygılı bağlanma yöneliminin arttığı söylenebilir. Boyun eğicilik ve ölüm kaygısıyla ilişkili olarak boyun eğici kişilik yapısının özelliği gereği korku, kaygı ve güvensizlik hissetmeye eğilimli bir yapı olduğu dikkate alındığında, insanın varoluşuyla ilişkili olan ölüm kaygısının yaşanmasının da doğal bir sonuç olarak karşımıza çıktığı söylenebilir. Diğer taraftan boyun eğici kişilik özelliğinin Tanrı'ya kaygılı bağlanmayı desteklemesinin tutarlı olduğu söylenebilirken Tanrı'ya güvenli bağlanmanın da aynı yönde ilişki göstermesi dinin bizatihi yapısından kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir.

Beşinci olarak psikolojik iyi oluş halini 'cinsiyetin' yordayıcı gücü olduğu bulunmuştur. Yordamanın yönüne bakıldığında kadınların erkeklerden daha yüksek puan aldıkları dolayısıyla fazla psikolojik iyi olma sergiledikleri görülmüştür. Dolayısıyla bu sonuç kadınların psikolojik iyi oluş hallerinin erkeklere göre daha yüksek çıkması kadın olmanın psikolojik iyi oluşu desteklediği yani avantajlı oldukları şeklinde yorumlanabilir. Örneğin Şahin, Batgün ve Şahin'in (1998) yaptığı bir çalışmada da kadınların daha fazla yaşamı sürdürme nedeni gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Mevcut araştırmadaki bu sonuç literatürdeki sonuçlarla karşılaştırıldığında ise farklılıklara rastlanmaktadır. Şöyle ki, cinsiyete göre ruhsal rahatsızlıklara bakıldığında kaygı, panik bozuklukları, agoraphobia, yeme bozuklukları, depresyon, somatizasyon, kişilik bozuklukları, iki uçlu duygu durum bozukluğu, histrionik ve bağımlı kişilik bozukluklarının kadınlarda daha sıklıkla görüldüğü; buna karşın alkol bağımlılığı, madde kullanımı, antisosyal kişilik bozuklukları, paraphilias, obsesif kompulsive kişilik bozukluğu ve ileri derecede stres bozukluğunun ise erkeklerde daha sıklıkla görüldüğü belirtilmiştir (Brooks, 2001: 285) ; Bayraktar, 1997; Sachs, Amering, Berger ve Katschnig, 2002; Yazıcı, 1997; Lindemar, 1997; Castle, 1995; Güz, 2000).

Altıncı ve olarak psikolojik iyi olma halini 'Tanrı algısı'nın yordayıcı gücü olduğu bulunmuştur. Buna göre Tanrı algısı puanları yükseldikçe yani olumlu Tanrı algısına doğru gidildikçe psikolojik iyi olma artmaktadır. Örneğin Güler'in

(2011: 154–5) çalışmasında özellikle olumlu Tanrı algısı ile yaşamı sürdürme nedenleri arasında pozitif ilişki çıkmıştır. Bu sonuç yazar tarafından olumlu bir Tanrı algısına sahip olmanın zorluklarla baş etmede daha olumlu dini başa çıkma tarzlarını kullandığı ve olumlu Tanrı algısına sahip olan ve olumlu dini başa çıkma tarzlarını kullananların daha az depresif oldukları, intihar düşüncesinin daha az yaşadıkları ve yaşamı sürdürmeye yönelik daha fazla sebebe sahip olma oldukları şeklinde değerlendirilmiştir. Araştırmamızda korelasyon analize göre de Tanrı algısı ile ölüm kaygısı, anadilde dinî uygulamalar, dinî uygulamalar ve Tanrı ile ilişkiler arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler gözlenmiştir. Buna göre Tanrı algısı puanları yükseldikçe yani olumlu Tanrı algısına doğru gidildikçe ölüm kaygısı, dinî uygulamalar (ana dilde dinî uygulamalar dahil) ve Tanrı ile ilişkilerin yükseldiği ya da Tanrı algısı puanları düştükçe yani olumsuz Tanrı algısına doğru gidildikçe ölüm kaygısı, dinî uygulamalar (ana dilde dinî uygulamalar dahil) ve Tanrı ile ilişkilerin azaldığı söylenebilir.

Sonuç

Araştırma sonuçlarını genel anlamda değerlendirdiğimizde Tanrı'ya güvenli bağlanma, olumlu Tanrı algısı ve kendilik algısının psikolojik iyi oluş halini desteklediği; ölüm kaygısı, Tanrı'ya kaygılı bağlanma, Tanrı ile ilişkiler ve boyun eğiciliğin ise psikolojik iyi olmayı düşürdüğü gözlenmiştir. Diğer taraftan psikolojik iyi olma halini yordayıcı değişkenlerin cinsiyet, Tanrı algısı, Tanrı'ya bağlanma yönelimleri (Tanrı'ya güvenli ve kaygılı bağlanma), boyun eğicilik ve kendilik algısının olduğu fakat bu yordayıcılıkta kendilik algısının en temel belirleyici bir unsur olarak işlev gördüğü gözlenmiştir. Tanrı'ya güvenli ve kaygılı bağlanmanın birçok yerde aynı sonuçları verdiği dikkati çekmektedir. Buna göre Tanrı'ya güvenli ve kaygılı bağlanmanın ölüm kaygısı, Tanrı algısı, Tanrı ile ilişkiler, dinî uygulamalar açılarından farklılaşmadığı ve genellikle pozitif yönde ilişkilerin olduğu gözlenmiştir. Bu sonuç bizi dinî kültürümüz çerçevesinde güvenli kaygılı olmak üzere birbirinden tamamen bağımsız yapılardan bahsedilemeyeceği, ancak birbirine geçmiş bir yapıdan bahsedilebileceği anlamını taşıdığı söylenebilir.

Notlar

- (*) Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı
e-posta: nuran_ed@yahoo.com
- (**) Bu makale, Prof. Dr. Öznur Özdoğan danışmanlığında hazırlanan “Bağlanma, İnsan Allah İlişkisi ve Psikolojik Sağlık” başlıklı doktora tezinden (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012, ss. X+167) üretilmiştir.
1. Etoloji, zoolojinin bir alt dalıdır. Hayvan davranışlarını ve bu davranışların kökenlerini, buldukları doğal ortamda temel davranışsal ölçümler kullanarak doğrudan gözlemler yoluyla araştırır. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Etoloji> (22.01.2010).

2. Bağlanma teorisi Hıristiyan inanç sistemi ekseninde incelendiği için literatürde “Tanrı ve Bağlanma” şeklinde yer almaktadır. Bu açıdan mevcut çalışmada da buna dikkat edilmiştir.
3. Ayrıntı için bkz: (James, 1931;Pargament, 1997; Ellison ve Ark, 2001, 2002, 2004, 2008, 2009; Allport, 2004; Jung, 1996; Yalom, 2001; Argyle, 2000; Yaparel, 1987; Yapıcı, 2007; Ekşi, 2001; Özdoğan, 2006; Beit-Hallahmi ve Argyle, 1997; Flannelly, 2007, 2008; Fabricatore, 2004; Hertel ve Donahue, 1995; Granqvist, 1998; Granqvist ve Hagekull, 1999; 2003; Kirkpatrick, 2004; Rowatt ve Kirkpatrick, 2002).
4. Tanrı'ya Bağlanma Ölçeği (TBÖ)'nin geliştirilme süreciyle ilişkili detaylı araştırma için bkz: (Korkmaz, 2012).
5. Korelasyon sonuçlarında sadece “Psikolojik iyi olma” ile ilişkili bulgular verilmiştir.
6. Korelasyonla ilişkili sonuçlar tartışma kısmında verilmiştir.
7. Bu makalede psikolojik iyi olmayı açıklayan regresyon ve korelasyon sonuçları verilmiş, demografik değişkenle ilişkin sonuçlara yer verilmemiştir.
8. Bilindiği gibi dinin bireylerin psikolojik ve fiziksel sağlığı üzerinde ilişkisi olduğunu gösteren bir çok araştırma vardır (Ellison, 2009, 2010; Pargamet, 1997; Yapıcı, 2007; Armaner, 1973; Özdoğan, 2010:88-89; Bahadır, 2002:167-168). Çıkan bu sonucun Batı literatüründeki sonuçlarla da desteklendiği söylenebilir (bkz: Calvert, 2010; Kirkpatrick ve Rowatt, 2002; Ellison, 1994; Ellison ve meslektaşları, 2001; Fabricatore ve meslektaşları, 2004; Bardley ve Cafferty, 2001:215; Mikulincer ve Florian, 1996: 156–161; Kirkpatrick ve Shaver, 1992: 270–275; Beck & McDonald, 2004; Rowatt & Kirkpatrick, 2002; Bardley ve Cafferty, 2001:213; Miner ve Bonab, 2009).

Kaynaklar

- Allport, Gordon, W. (2004). Birey ve Dini, çev: Bilal Sanbur, ElisYay.
- Albayrak, A. (1995). *Ergenlerin Dinî Gelişiminde Sevgi ve Korku Motifinin Etkinliği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, UÜSBE, Bursa.
- Ainsworth M. ve M. Waters, Blehar, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of Attachment: A Psychological Study of Strange Situation*, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates Pub.
- Ainsworth, M.D.S. (1985). Attachments across the life span. *Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 61, 792-812.
- Aydın, G. Özlem (2011).Yaşamı Sürdürmede Dini İnançların Rolü, Basılmamış Doktora tezi, A.Ü.S.B.E, 94-95.
- Bacanlı, Hasan (2002).Psikolojik Kavram Analizleri, Ankara: Nobel Yay.
- Baldwin, M. W., & Keelan, J. P. R. (1999). Interpersonal expectations as a function of selfesteem and sex. *Journal of Social and Personal Relationships*, 16, 822-833.
- Bartholomew, K. (1990). Avoidance of intimacy: An attachment perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, 7, 147-178.
- Bartholomev, Kim ve Horovitz, Leonard M (1991). Attachment Styles Among Adults: A Test of a Four-Category Model, *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, (2), 226-244.
- Baumeister R.,F., ve Ark. (2003). Does High Self-Esteem Cause Better Performance, Interpersonal Success, Happiness, or Healthier Lifestyles?, *Psychological Science in the Public Interest*, Vol. 4, No.1, May, 1-44.
- Beydogan, Basak (2008). Self-Construal Differences In Perceived Work Situation And Well-Being,METU,SSE, Unpublished PhDthese.

- Beck, R. ve McDonald, A. (2004). Attachment to God: The Attachment to God Inventory, tests of working model correspondence, and an exploration of faith group differences. *Journal of Psychology and Theology*, 32, 92-103.
- Bowlby, J. (1969-1982). *Attachment and Loss: Volume I Attachment*. New York, Tavistock Institute of Human Relation-Basic Books.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and Loss: Volume II Separation, Anxiety and Anger*, London-New York, Tavistock Institute-Basic Books.
- Bowlby, J. (1980-1988). *Attachment and Loss: Volume II, Loss, Sadness and Depression*, New York, Tavistock Institute-of Human Relation-Basic Books.
- Bowlby, J. (1988). *A Secure Base: Parent-child attachment and healthy human development*, New York, Routledge-Basic Books.
- Bradshaw, Matt, & Christopher, G. Ellison, & Marcum, John P. (2010). Attachment to God, Images of God, and Psychological Distress in a Nationwide Sample of Presbyterians, *International Journal for the Psychology of Religion*, 20, (2), 130-147.
- Brooks, Gary R. (2001) Masculinity and Men's Mental Health, *Journal of American College Health*, Vol, 49, no: 6: 285.
- Calvert, Sarah J. (2010). Attachment to God as a source of struggle and strength : exploring the association between Christians' relationship with God and their emotional wellbeing, Massey University, Unpublished PhD Theses.
- Castle DJ, Abel K, Takel ve ark (1995). *Gender difference in shizofrenia: hormonal effect or subtypes*. Shizophr Bull, 21(1):1-11.
- Collins, N. L., ve Read, S. J. (1990). Adult Attachment, Working Models, and Relationship Quality in Dating Couples, *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, (4), 644-663.
- Çuhadaroğlu, F.Ç. (1994). *Gençlerde Benlik Saygısı İle İlgili Bir Araştırma*, VIII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları Kitabı içinde, 1996, TPD Yayınları, Ankara.
- Erdoğdu ve Özkan (2007). Farklı dini inanışlardaki bireylerin ölüm kaygıları ile ruhsal belirtiler ve sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişkiler, *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 14(3):171-179.
- Flannelly, Kevin J. ve Christopher, G. Ellison, & Harold, G. Koenig, & Kathleen, C. Galek (2008). Beliefs About Life-after-Death, Psychiatric Symptomatology and Cognitive Theories of Psychopathology, *Journal of Psychology and Theology*, 36, 94-103.
- Granqvist, Pehr, ve Hagekull, Berit (1999). Religiousness and Perceived Childhood Attachment; Profiling Socialized Correspondence and Emotional Compensation, *Journal for Scientific study of Religion*, 38, (2), 254-273.
- Granqvist, Pehr, ve Hagekull, Berit (2003). Longitudinal Predictions of Religious Change in Adolescence: Contributions from the Interaction of Attachment and Relationship Status, *Journal of Social and Personal Relationships*, 20, (6), 793-817.
- Güler, Ö. (2007), "Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve güvenilirlik çalışması", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 48(1), s.123-133.
- Güz, Hatice (2000) Şizofreni ve cinsiyet, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 1(3):180-185.
- Hayta, A. (2006). "Anneden Allah'a: Bağlanma Teorisi ve İslam'da Allah Tasavvuru, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 4, (12), 29-63.
- Hayta, A. (2011). Nesne ilişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru Üzerine Eleştirel bir Değerlendirme, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8, (20), 39-79.
- Hazan, C. ve Shaver, P. R. (1987). Romantic Love Conceptualized as an Attachment Process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52: 511-524.

- Hazan, C., ve Shaver, P. R. (1994). Attachment as an Organizational Framework for Research on Close Relationships, *Psychological Inquiry*, 5, (1), 1-22.
- Hertel, B. R., ve Donahue, M. J. (1995). Parental Influence of God Images Among Children, testing Durkheim's Metaphoric Parallelism, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 34, (2), 186-199.
- Hökelekli, H. (1991). Ölümle İlgili Tutumlar ve Dini Davranış" *İslami Araştırmalar*, 5:83-91.
- Hökelekli, Hayati (1992a). Ölümle İlgili Tutumların Dinî Davranışla İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (I) *Uludağ Ü. 1992 İlahiyat Fakültesi Dergisi*4(4):57-85
- Hökelekli, Hayati (1992b). Ölümle İlgili Tutumların Dinî Davranışla İlişkisi Üzerine Bir Araştırma(II)-Yorumlar *Uludağ Ü. 1992 İlahiyat Fakültesi Dergisi*4(4):77-98.
- Innocent, F. Okozi (2010). Attachment To God:Its Impact On The Psychological Well being of Persons With Religious Vocation, Seton Hall University, USA:*Unpublished PhD*.
- Karaca, Faruk (2000). *Ölüm Psikolojisi*, İstanbul.
- Kirkpatrick, L. A., & Rowatt Wade C. (2002). Two Dimensions of Attachment to God and Their Relation to Affect, Religiosity and Personality Constructs, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41, (4), 637-651.
- Kirkpatrick, L. A. (1992). An Attachment-Theoretical Approach To The Psychology of Religion, *International Journal For The Psychology of Religion*, 2, 3-28.
- Kirkpatrick, L. A. (1994). The Role of Attachment in Religious Belief and Behavior. In D. Perlman, & K. Bartholomew, (Eds.), *Advances in Personal Relationships*, 5, (239-265), London, Jessica Kingsley.
- Kirkpatrick, L. A. (1995). Attachment and Religious Experience, in R. W. Hood, Jr., *Handbook of Religious Experience: Theory and Practice*, (446-475). Birmingham: Religious Education Press.
- Kirkpatrick, L. A. (1997). A Longitudinal Study of Changes in Religious Belief and Behavior as a Function of Individual Differences in Adult Attachment Style, *Journal for The Scientific Study of Religion*, 36, 207-217.
- Kirkpatrick, L. A. (1998). God as a Substitute Attachment Figure: a Longitudinal Study of Adult Attachment Style and Religious Change in College Students, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24, 961-973.
- Kirkpatrick, L. A. (2005b). *Attachment, evolution, and the psychology of religion*, New York, Guilford.
- Kirkpatrick, L. A. ve Shaver, P. R. (1990). Attachment Theory and Religion: Childhood Attachments, Religious Beliefs, and Conversion, *Journal for The Scientific Study of Religion*, 29, (3), 315-334.
- Korkmaz, E.Nuran (2011). İslam Açısından Bağlanma Kuramının Değerlendirilmesi, *İslam Araştırmaları*, 4(1): 297-312.
- Lindemar D, Lohr JB (1997). Gender, estrogen and schizophrenia. *Psychopharmacol Bull*, 33(2): 2211-2228.
- Odacı, H. (2007). Submissive behaviors and automatic negative thoughts among adolescent 6. boys and girls: A study with a turkish sample. *Social Behavior and Personality*. Volum: 35, No: 8, pp.1021-1026.
- Özdoğan, Ö. (2010). *Mutluluğu Seçiyorum*, Ankara, Özdenöze Yay.
- Özdoğan, Ö.,(2005). "İnsan Allah ilişkisi" *Dinî Araştırmalar Dergisi*, 7, (21), Ocak-Nisan sayısı.
- Mehmetoğlu, A. Ulvi (2004). *Kişilik ve Din*, DEM Yay:İstanbul.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi (2011). *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, Çamlıca Yay: İstanbul.

- Rowatt, W. C., ve Kirkpatrick, L. A. (2002). Two dimensions of attachment to god and their relation to affect, religiosity and personality constructs, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41, (4), 637-651.
- Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 1061-1081.
- Ryff, C. D. ve Keyes, C. L. M. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 719-727.
- Sachs, G., Amering, M., Berger, P. ve Katschnig, H. (2002). Original contribution, Gender related disabilities in panic disorder, *Arch Womens Mental Health* 4: 121-127.
- Savasir, I. ve Sahin, N.H. (1997). Bilissel-Davranışçı Terapilerde Değerlendirme: Sık Kullanılan Ölçekler, Ankara, Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Shaver, P., Hazan, C., ve Bradshaw, D. (1988). Love as attachment: The integration of three behavioral systems. In R. J. Sternberg & M. L. Barnes (Eds.), *The psychology of love* (pp. 68-99). New Haven, CT: Yale University Press.
- Sümer, N. (2006). "Ergenlikte Ebeveyn Tutum ve Davranışlarının Bağlanma Kaygısındaki Rolü", *11. Ergen Günleri, Konuşma Metni*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Sümer, N., ve Güngör, D. (1999). "Yetişkin Bağlanma Stilleri Ölçeklerinin Türk Örnekleme Üzerinde Psikometrik Değerlendirmesi ve Kültürlerarası Bir Karşılaştırma", *Türk Psikoloji Dergisi*, 14, (43), 71-106.
- Şahin, N.H. ve Yaka, A.İ. (2010). Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri'nin (YİYE I), Kendilik Algısı, Olumsuz Otomatik Düşünceler ve Psikopatolojik Belirtiler Bağlamında İncelenmesi: *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(26): 64-76.
- Şahin, N. H. and Şahin, N. (1992). "Reliability and validity of the Turkish version of the ATQ " *Journal of Clinical Psychology*, 48(3), 334-340.
- Sahin, N.H., Durak, A. ve Sahin, N. (1993). Sosyal Karşılaştırma Ölçeği: Bilissel-Davranışçı Terapilerde Değerlendirme. Ankara, Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Şahin, N., H.; Batgün, A., D.; Uzun, C. (2011). Anksiyete bozukluğu: Kişilerarası tarz, kendilik algısı ve öfke açısından bir değerlendirme, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 12(2):107-113.
- Şahin N. H., Batgün A. D, Koç, V. (2011). Kişilerarası Tarz, Kendilik Algısı, Öfke ve Depresyon, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(1):17-25.
- Şenol C (1989). Ankara İlinde Kurumlarda Yaşayan Yaşlılarda Ölümüne İlişkin Kaygı ve Korkular. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, A.Ü. Sosyal Bilimler Enst, s.101.
- Taplamacıoğlu, M. (1962). Yaşlara Göre Dinî Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerine Bir Anket Denemesi, *AÜİFD*, X, 141-151.
- Templer, D. I., ve Dotson, E. (1970). *Religious Correlates Of Death Anxiety*. Psychological Reports, 26, 895-897.
- Türkü, A. S. (2005). Do Optimism, Social Network Richness And Submissive Behaviors Pre7. Dict Well-Being? Study With A Turkish Sample. *Social Behavior and Personality*. Volume:33, No:6, pp. 619-628.
- Vanderbos, Gary R. (2006). *APA Dictionary of Psychology*, American Psychological Association.
- Yapıcı, A. (2004). *Din, Kimlik ve Ön Yargı: Biz ve Onlar*, Adana: Karahan Kitabevi.
- Yazıcı Olcay (1997). *İki uçlu Duygudurum Bozuklukları ve Diğer Duygudurum Bozuklukları*, Psikiyatri Temel Kitabı, Ankara.